

خواندن با انگشتان

کتاب‌های تصویری به زبان بریل

O نویسنده: لائورا زاید

O مترجم: علی خاکبازان

اشاره

تأثیر مطالعه بر افراد، به ویژه کودکان و نوجوان بسیار و گاه دور از انتظار است. اما در این میان، گروهی هستند که از نعمت بینایی محرومند و طبعاً نمی‌توانند آثاری را که به شیوه‌های معمول و مرسوم برای افراد بینا چاپ و منتشر می‌شود، مطالعه کنند.

خوشبختانه، امروزه فن آموزشی نوین و پیشرفت‌هایی که در صنعت چاپ صورت گرفته، به کمک این گروه آمده و اینک می‌توان کتاب‌های مختلف را به زبان بریل منتشر کرد، زبانی که با انگشتان خوانده می‌شود. در کشور ما هم تاکنون کتاب‌های متعددی از سوی سازمان‌ها و نهادهای

مختلف به زبان بریل منتشر شده که کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان یکی از آن‌ها به شمار می‌آید. کتاب‌های بریل که تاکنون به صورتی سازمان یافته، توسط کانون پرورش فکری برای کودکان و نوجوانان نابینا منتشر شده، به ۲۰ عنوان می‌رسد. این آغاز خوبی است، اما راه بسی طولانی‌تر از این است. مقاله حاضر، بازتاب گوشه‌ای از چهارسال تجربه مادری نابیناست که تلاش کرده شیوه‌ای بیابد تا بتواند کتاب‌های مصور را برای فرزندان بینای خود بخواند.

به این امید که این تجربه بتواند راهگشای دست‌اندرکاران این بخش از نشر کشورمان باشد.

کتاب‌های بریل، کیفیت زندگی کسانی را که فاقد قدرت بینایی هستند، بهبود می‌بخشد. سازمان ژاپنی فوره‌آی بونکو (وابسته به کتابخانه کتاب‌های تصویری به زبان بریل)، با ترجمه و انتشار کتاب‌های تصویری به زبان بریل، خدمت بسیار ارزشمندی را ارائه داده است. این کتاب‌ها به صورت رایگان و از طریق شبکه پستی، به علاقه‌مندان امانت داده می‌شود. در سال ۱۹۸۴، میتسوکو ایوانا، سازمانی بنیان نهاد تا بتواند والدین نابینا را در لذت‌خواندن کتاب‌های مصور که به زبان بریل منتشر می‌شود، سهیم سازد. او این کار را براساس تجربیات شخصی چهارساله‌اش انجام داد که طی آن، کتاب‌های بریل را برای فرزندانش خوانده بود. بیشتر کسانی که از این خدمت عمومی بهره‌مند شده‌اند، والدین نابینایی هستند که فرزندان بینا دارند.

فوره‌آی بونکو، تشکیلاتی خصوصی است که کتاب‌ها را به زبان بریل ترجمه و منتشر می‌کند، اما کتابخانه آن، به انجمن ترویج فرهنگ برای نابینایان وابسته است که انجمنی خیریه و غیر انتفاعی به شمار می‌آید و دولت از آن حمایت می‌کند. فوره‌آی بونکو، در سال ۱۹۹۷، دارای ۷۷۶۰ عنوان کتاب بود که ۴۸۸۰ نسخه از آن را به ۱۸۲ خانواده امانت داده بود و ۱۱۰ داوطلب در آن خدمت می‌کردند.

انتخاب کتاب مناسب برای ترجمه آن‌ها به زبان بریل، بسیار حائز اهمیت است؛ چرا که تولید کتاب به این زبان، زمان و کار بسیار زیادی می‌طلبد. بریل، زبان و خط ویژه‌ای است که با کنار هم قراردادن نقطه‌های برجسته، به صورت‌های مختلف شکل می‌گیرد. این نقطه‌ها نمایانگر حروف، علائم سجاوندی و اعداد هستند که از طریق لمس کردن، می‌توان آن‌ها را از یکدیگر تمیز داد. در انتخاب کتابی که برای خواندن و تبدیل شدن به بریل مناسب باشد، به دو جنبه مهم باید توجه کرد: محبوبیت و طول متن اثر. کتاب‌ها باید کاملاً شناخته شده و در میان افراد بینا، از محبوبیت زیادی برخوردار باشند. برای انتخاب چنین آثاری، به راحتی می‌توان به کتابخانه‌ها یا کتاب فروشی‌ها مراجعه کرد و اطلاعات لازم را به دست آورد. کتاب‌هایی که متن طولانی دارند، برای ترجمه به خط بریل مناسب نیستند و بهتر است متن کتاب‌ها، از ۵۰ صفحه بیشتر نباشد. از طرف دیگر، کتاب‌هایی هم که متن کوتاه دارند، برای تبدیل شدن به بریل مناسب نیستند؛ زیرا تصاویر را باید با جزئیات بیشتری برای کودکان نابینا توضیح داد. بنابراین، ساده‌ترین و مناسب‌ترین کتاب‌های تصویری که به کار تبدیل شدن به بریل می‌آیند آثاری هستند که برای کودکان چهار یا پنج ساله پیش‌دستانی تهیه

می‌شوند. تصاویر این گروه از کتاب‌ها، به توضیحات کم‌تری نیاز دارند.

همان‌طور که گفته شد، تولید کتاب‌های بریل، کار زیادی می‌طلبد. داوطلبان، کتاب‌هایی را که برای ترجمه به بریل مناسب تشخیص می‌دهند، از فروشگاه‌ها می‌خرند و متن آن‌ها را روی برگ‌های پلاستیکی شفاف چسبدار، به زبان بریل ترجمه می‌کنند. این برگ‌ها روی صفحات کتاب اصلی چسبانده می‌شود. گاهی توضیحات تکمیلی هم به زبان بریل به متن اضافه می‌شود تا خواننده نابینا، نسبت به تمام صفحه کتاب، اطلاعات بیشتری کسب کند. این داوطلبان، گاهی برگ‌های شفاف چسبدار را به شکل تصاویر کتاب می‌برند و آن‌ها را روی تصاویر اصلی می‌چسبانند. ترجمه متن باید کاملاً با متن اصلی منطبق باشد و معانی را به وضوح منتقل کند. البته، این کار در مورد آثاری که متن کوتاهی دارند، آسان‌تر است. در مورد اشعار، حفظ معانی و لحن، اهمیت ویژه‌ای دارد. در کتاب‌های معمولی بریل، اولین سطر هر پاراگراف، دارای دو تو رفتگی است، اما اگر پاراگراف تا صفحه بعد ادامه یابد، ابتدای صفحه بعد تورفتگی ندارد. بریلین و چسباندن برگ‌های پلاستیکی شفاف که متن بریل روی آن‌ها نوشته شده است، بنا به نیاز خاصی که خواننده نابینا دارد، باید با دقت کامل صورت بگیرد.

این برگ‌ها (متن یا تصویر یا توضیحات مکمل یا نام اشیاء و شخصیت‌های داستان)، باید به شکلی باشد که انگشتان خواننده خراشیده نشود. تولید کنندگان این گونه کتاب‌ها، از تیغ یا قیچی بسیار تیز استفاده می‌کنند تا کار بریدن، با کیفیت خوبی صورت گیرد. به علاوه ۵ تا ۱۰ میلی‌متر از بالا و پایین متن را به عنوان حاشیه باقی می‌گذارند و گوشه‌ها را هم گرد می‌کنند. در صورتی که از لوح‌های بریل برای چاپ استفاده شود، باید سوراخ‌هایی که روی کاغذ به وجود می‌آید، از بین برود تا مانع از ورود هوا بین برگ‌های پلاستیکی و سطح لوح شود و پلاستیک کاملاً روی سطح لوح قرار بگیرد.

پیش از قراردادن پلاستیک روی صفحه کتاب یا لوح، داوطلبان باید متن را بخوانند تا هیچ گونه اشتباهی در ترجمه و نگارش متن به زبان بریل وجود نداشته باشد. برای آن که مطمئن شویم برگه پلاستیکی، به درستی در جای خود قرار گرفته است، فلشی که پشت هر برگه وجود دارد، باید به طرف بالا باشد. سپس اولین سطر از متن بریل، روی دومین سطر از متن اصلی کتاب قرار می‌گیرد، به طوری که فرد بینا هم بتواند، زمانی که فرد نابینا با انگشتان خود متن بریل را می‌خواند، متن اصلی را ببیند. بنابراین، باید در مورد فاصله بین سطرها متن اصلی و فاصله بین سطرها بریل، تناسب درستی وجود داشته باشد. در غیر این صورت، ممکن است سطرها هر دو متن، روی یکدیگر قرار گیرد و انگشتان فرد نابینا، مانع از دیدن سطر اصلی کتاب، توسط فرد بینا شود. در مورد متن‌های طولانی، این دقت نظر به مراتب باید بیشتر شود تا برای هیچ یک از خوانندگان، مشکلی پیش نیاید.

روش نوشتن توضیحات تکمیلی برای تصاویر، با توجه به نحوه قرار گرفتن تصاویر در کتاب اصلی، متفاوت است. در صورتی که تصاویر در تمام دو صفحه مقابل هم پراکنده شده باشند، یک روش این است که تمام آن‌ها را توضیح دهیم. روش دیگر این است که فقط به ذکر نام عناصر اصلی، حیوانات و شخصیت‌ها اکتفا کنیم. در کتاب‌های مصوری که برای خردسالان تولید می‌شود، بهتر است برگ‌های پلاستیکی را هرچه بیشتر به شکل تصاویر کتاب برید؛ چرا که تصاویر برای کودکان جذاب است و به همین دلیل، سوالات متعددی در باره آن‌ها می‌پرسند. به عبارت دیگر، کتاب‌هایی که اساس داستان آن‌ها را تصاویر تشکیل می‌دهد و برای کودکان پیش دبستانی تولید می‌شوند، به برگ‌های پلاستیکی با توضیحات تکمیلی بیشتری درباره تصاویر نیاز دارند. کودکانی که در این گروه سنی قرار دارند، با دیدن تصاویر و شنیدن توضیحات بیشتر درباره آن‌ها لذت می‌برند. توضیحات تکمیلی بیشتر، اطلاعات لازم را در اختیار والدین نابینا قرار

در صورتی که تصاویر در تمام دو صفحه مقابل هم پراکنده شده باشند، یک روش این است که تمام آن‌ها را توضیح دهیم. روش دیگر این است که فقط به ذکر نام عناصر اصلی، حیوانات و شخصیت‌ها اکتفا کنیم

می‌دهد تا بهتر بتوانند با فرزندان‌شان گفت و گو کنند. البته، باید توجه داشت که توضیحات تکمیلی باید به نحوی ارائه شود که خواننده نابینا، آن‌ها را از متن اصلی تمیز دهد. برگ‌های توضیحات، یا در مرکز تصاویر جای می‌گیرند یا در صفحاتی که فاقد تصویرند و یا در حواشی صفحات. به عنوان مثال، تصویر بابائول را که در حال هدیه دادن به بچه‌هاست، می‌توان به این صورت توضیح داد: «زیر آسمان پر ستاره شب در سمت راست، پنج کودک ایستاده‌اند و هر کدام هدیه‌ای در دست دارند. فقط نیم تنه بالای این پنج کودک دیده می‌شود. در سمت راست، دودکشی دیده می‌شود که بالای آن بابائول نشسته است. در کنار دودکش، روی سقف هم یک کیسه بزرگ دیده می‌شود.»

برگ‌های پلاستیکی که به شکل کودکان، بابائول، دودکش، سقف خانه و کیسه بزرگ بریده شده‌اند، روی تصاویر اصلی کتاب چسبانده می‌شوند. نام هر چیزی که لازم است به کودک گفته شود (به خط بریل)، بالای برگ‌های پلاستیکی نوشته می‌شود. البته، گاهی هم لازم است چیزی بیشتر از فقط یک اسم نوشته شود. مثلاً روی برگ پلاستیکی که کودکان را نشان می‌دهد، می‌توان این عبارت را نوشت: «بچه‌ها که هدیه به دست ایستاده‌اند.»

تولید کتاب به زبان بریل برای مخاطبان بزرگ‌تر، مشکلات خاص خود را در بردارد: تصاویر جزئیات بیشتری دارند، متن طولانی‌تر است و به توضیحات بیشتری نیاز دارد. گاهی توضیحات طولانی، به صورت دفترچه‌ای که متن اصلی را هم شامل می‌شود، به زبان بریل چاپ می‌گردد. به همین ترتیب، در صورتی که جای کافی برای نام‌گذاری تمام برگ‌های پلاستیکی بریل که جزئیات تصاویر را توضیح می‌دهد، وجود نداشته باشد، روی هر تصویر، به زبان شماره‌ای درج می‌شود و نام تصاویر شمارش شده، در دفترچه جداگانه‌ای در کنار متن و توضیحات، فهرست‌وار می‌آید. چنین کاری، این امکان را به وجود می‌آورد

که اطلاعات جنبی با ارزشی در اختیار خواننده قرار بگیرد و او از خواندن کتاب لذت بیشتری ببرد. در صورتی که توضیحات تکمیلی کوتاه باشد، می‌توان آن‌ها را روی همان برگ‌های پلاستیکی نوشت. به هر حال، هنگامی که متن طولانی است، از برگ‌های مخصوص زبان بریل هم می‌توان استفاده کرد؛ چون می‌توان علائم بریل را روی هر دو طرف آن چاپ کرد. کاغذهای ضخیم، مانع از فشرده شدن علائم بریل می‌شود و اگر قطع کاغذهای متن، کمی کوچک‌تر از جلد کتاب باشد، لبه‌های کاغذ پاره یا فرسوده نخواهد شد.

شماره‌گذاری صفحات هم مشکلات خاص خود را دارد. برخی از صفحات تماماً با تصویر پوشیده شده‌اند و جایی برای شماره‌گذاری وجود ندارد. در این حالت، هیچ صفحه‌ای شماره نمی‌خورد. اگر بخواهیم برای شماره‌زدن صفحات چنین کتاب‌هایی از برگ‌های پلاستیکی استفاده کنیم، نباید آن‌ها را در یک نقطه واحد روی تمام صفحات چسبانیم؛ زیرا شماره‌ها روی هم قرار می‌گیرند و آن بخش از کتاب را بسیار برجسته می‌سازند. این امر سبب می‌شود اعداد، در مدت کوتاهی فشرده شوند و کاربرد خود را از دست بدهند.

تغییر مختصر محل قرار گرفتن شماره هر صفحه، نسبت به صفحه قبل، از بروز این مشکل جلوگیری می‌کند.

ویژگی‌های کار نشر، در چاپ کتاب‌های بریل نیز وجود دارد. جلد روکش روی جلد و صفحه فهرست، از جمله ویژگی‌های استاندارد شده به شمار می‌آید. هم‌چنین، اطلاعاتی که درباره چاپ و انتشار اثر، در رو و پشت جلد می‌آید. این اطلاعات شامل نام کتاب، شماره مجموعه، نام نویسنده، تاریخ انتشار، نام ناشر نشانی و شماره تلفن ناشر، نام مترجمی که متن را به زبان بریل برگردانده و خلاصه‌ای از کتاب است.

فوره آی بونکو، در سال بین ۳۰۰ تا ۴۰۰ کتاب تصویری منتشر می‌کند، آن‌ها را به صورت امانی برای علاقه‌مندان به این کتاب‌ها از طریق پست می‌فرستد و ماهانه ۶۰ دقیقه برنامه در باره این گونه کتاب‌ها از رادیو و تلویزیون ژاپن برای نابینایان پخش می‌کند. این همت بلند، در راه تحقق بخشیدن به آرمانی ارزشمند که همان بسط و ترویج کتابخوانی است، لذت مطالعه را به صدها انسانی که فاقد قدرت بینایی بودند، چشاند. در حقیقت، با افزایش محبوبیت کتاب‌های بریل در بین نابینایان، تعداد بیشتری از افراد جامعه، در فعالیت‌های مطالعاتی شرکت می‌کنند و تشویق می‌شوند تا خواندن به زبان بریل را فرا بگیرند. موفقیت میتسوکو ایوانا، ثابت کرد انسانی آرمانخواه و فداکار، تا چه حد می‌تواند بر زندگی انسان‌های بی شماری تأثیر بگذارد.